

*Лаврусенко М. І.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української та зарубіжної літератури*

Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

ПОСТКОЛОНІАЛЬНА РИТОРИКА ОПОВІДАННЯ ВОЛОДИМИРА ДАНИЛЕНКА «ФУТБОЛ ПО-ТУРОВЕЦЬКИ»

Анотація. У статті наголошено на актуальності постколоніального підходу до оцінки художніх творів. Розвідка підкреслює популярність цієї літературознавчої інтерпретаційної стратегії у світовій та українській науці.

Дослідження коментує потребу аналізу творів національної літератури в контексті постколоніального підходу. Прикладом опору колоніальному минулому України є доробок представника «житомирської прозової школи» Володимира Даниленка. Через ліричні, комічні і містичні струмені в прозі митця прочитується прагнення утвердити власні цінності й пріоритети, довести свою ідентичність, викликати в українців повагу до самих себе.

Оповідання Володимира Даниленка «Футбол по-туровецьки» з книги «Грози над Туровцем» змальовує художню історію, конструює міф про малу батьківщину автора. Сюжет твору побудований на тривіальній події – грі у футбол двох команд із сусідніх сіл. Розв'язка матчу відображає модель поведінки колонізованої нації, вона застерігає реципієнта не йти на компроміс у питаннях свободи і честі, бо покорені легко відчинять двері завойовникам.

Аналіз оповідання митця засвідчив, що через зображення буденної ситуації автор актуалізує національні проблеми сучасного українського суспільства. Твір має пост- й антиколоніальну спрямованість. Постколоніальне прочитується у змалюванні непересічних юних героїв оповідання, у яких прокидається прагнення бути людьми чину. Утвердження ідентичності простежується й у відтворенні гармонійно-самобутньої природи житомирського села Туровець.

Фінал оповідання доводить, що приймати закони і правила чужинців, вважати дотримання їх шляхом до свого блага – це вияв колоніальної свідомості. Підтекст твору нашоує читача на усвідомлення трагедії українства, яке довгі століття перебувало в залежності від сусідів, втратило державницький стрижень, прагнення захищати свою ідентичність. Так, зрада правил гри командою турівців, бездіяльна поведінка вболівальників у творі має антиколоніальну риторичну функцію. Розв'язка оповідання звучить як авторська засторога сучасному українцеві, як заклик бути обачним у будь-якій ситуації, бо навіть дрібниця може стати початком занепаду.

Ключові слова: постколоніальний підхід, антиколоніалізм, ідентичність, оповідання, Володимир Даниленко, «житомирська прозова школа».

Постановка проблеми. Безперечним є той факт, що колоніальне минуле України наклало свій відбиток і на нашу національну літературу, виробило у вітчизняного митця комплекс меншовартості, рівняння на здобутки колонізатора. Світова постколоніальна критика, зважаючи на те, що українська література писалася своєю мовою, не розглядає наше мистецтво слова в контексті колоніальних літератур. Національне ж літе-

ратурознавство, оцінюючи логіку розвитку красного письменства, наголошує на анти- і постколоніальному її звучанні.

Одним із прихильників думки про колоніальну ментальність українського автора й створеного ним продукту є сучасний письменник і літературознавець, представник «житомирської прозової школи» Володимир Даниленко. У своїй книзі «Лісоруб у пустелі. Письменник і літературний процес» він підкреслює: «До 1991 р. українській літературі був притаманний приховано антиколоніальний пафос, а після розвалу Радянського Союзу й утворення української держави література вступила в постколоніальну стадію свого розвитку» [1, с. 7]. Доробок автора є яскравим підтвердженням цього висновку. Через ліричні, комічні і містичні струмені у творчості митця прочитується опір колоніальному минулому, прагнення утвердити власні цінності й пріоритети, довести свою ідентичність, викликати в українців повагу до самих себе. В. Даниленко зосереджується на змалюванні трагічних історичних подій, що позбавили українців свободи (повість «Сповідь джури Самойловича»), драматичних доль непересічних людей у радянську епоху (романи «Клітка для вивільги», «Ніч із профілем жінки», повість «Капелюх Сікорського»), тривіальних історій життя простого українця, котрий плекає національні традиції (оповідання «туровецького» циклу), відчуває гострий відчай через несвободу (книга «Місто Тіровиван»). У сатирично-критичному контексті письменник висміює український політичний, культурний бомонд, який гальмує розвиток самодостатньої держави (романи «Газелі бідного Ремзі», «Клуб «Старий Пегас»).

Мета статті. Прикметою прози В. Даниленка є те, що через змалювання буденних ситуацій він актуалізує глобальні проблеми сучасного українського суспільства. Особливо яскраво це простежується у його малій прозі, тому об'єктом нашої уваги у пропонованій студії ми оберемо оповідання автора «Футбол по-туровецьки» і розглянемо цей твір у контексті постколоніальної критики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зауважимо, що сучасне світове й українське літературознавство активно студіює проблеми розвитку культури й літератури колишніх країн-колоній. Актуальність обраної стратегії аналізу засвідчують розвідки О. Грабович [2], Т. Гундорової [3], П. Іванишина [4], М. Рябчука [5], М. Павлишина [6], М. Шкандрія [7], О. Юрчук [8] (Україна), К. Бріслі Бреннана [9] (Канада), О. Еффе [10] (Норвегія), К. Ланглуа [11], Дж. Ленча [12] (Нідерланди), М. Сиротинського (Шотландія) [13], Р. Топпера [14], К. Тайлора [15], С. Нанді [16] (США), Прамода К. Наяра (Індія) [17], Ф. Раббані, Т. А. Чауджурі (Бангладеш) [18] та багатьох інших. Творчість В. Даниленка також перебуває під постійною увагою критики. Фахові спостереження над книгою «Грози над Туро-

вцем», до якої входить й обране для аналізу оповідання «Футбол по-туровецьки», запропоновані у розвідках Є. Стасіневича [19], С. Єременка [20], В. Лиса [21], О. Юрчук [22] та ін., однак системної оцінки твору в контексті заявленої методології немає, що також визначає нагальність нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Даючи поради своїм колегам щодо написання художніх творів у есеї «Лісоруб у пустелі», В. Даниленко наголошує: «Якщо ви пишете оповідання, пам'ятайте: вже перші речення мають підвести читача до теми» [1, с. 340]. До цього правила дослухається й сам автор в оповіданні «Футбол по-туровецьки». Перший абзац твору – філософське міркування про занепад держав і народів. Кількома реченнями автор намагається переконати читача в тому, що причиною руйнації міст, імперій не є завоювання ворогом чи застарілість правил господарювання. «Головною ж причиною занепаду є спалювання принципів», – пише митець [23, с. 359]. Однієї фрази достатньо В. Даниленкуві, аби говорити про те, що головним у бутті нації є її ідентичність, захистити яку можна лише дотримуючись правил. Істинність своїх слів автор доводить через одну тривіальну історію – поразку збірної села Туровець у грі у футбол зі збірною сіл Старої і Нової Котельні, після якої «село занепало, бо не змогло пережити такої ганьби» [23, с. 359].

Постколоніальне звучання твору прочитується в змалюванні персонажів. Автор через уста оповідача підкреслює самотність кожного з героїв, котрий відстоює честь села у футбольних змаганнях з котелянцями. Це нападник Микола Бусол, воротар Віча, організатор тренувань команди туровців Алям. Усі хлопці – великі оригінали, про витівки яких добре знають в селі й малі, і дорослі. Пропозиція зіграти з найсильнішою командою навколишніх сіл належить Миколі. «Бусол кохав Люську Вацьківську. Йому йшов шістнадцятий рік, і ми дивилися на нього, як на дорослого», – каже оповідач [23, с. 359]. Це звичайний юнак у «закачаних кортових штанах і ситцевій сорочці в червону клітинку» [23, с. 359], для якого перемога над командою Старої і Нової Котельні – це спосіб довести свою першість коханий і відстояти честь усіх чоловіків із Туровця. Оминати футбольну авантюру не міг і воротар Віча, котрий у селі щомісяця отримував нове прізвище за життєві «досягнення». Навіть гроза сільського ставка Алям, що «мав слух kota і нюх собаки» [23, с. 362] погодився на оголошений дядьком Миколою «карантин на три роки» [23, с. 363] на браконьєрський вилов риби, аби команда отримала м'ячі, форму і тренера із Житомира. Так, герої об'єдналися, одержимі прагненням перемагти.

Прикметним персонажем твору є й оповідач, з уст якого реципієнт сприймає історію поразки команди з Туровця у футбольній грі. Він любить свій край, захоплюється красою його природи, пишається неординарними друзями-односельцями. Зауважимо, що такий всезнаючий, мудрий і розважливий підліток присутній і в інших творах книги В. Даниленка «Грози над Туровцем» – романі «Клітка для вивільги», оповіданнях «Крик гриба», «Грози над Туровцем». Такий герой діє й у новому романі автора «Ніч із профілем жінки». Це образ самого автора, який пише історію своєї малої батьківщини.

Патріотами свого села змалювані і вболівальники: «Стадіон на Юровому Полі був обліплений збудженими вболівальниками. Навколо стадіону стояли підводи, велосипеди, мотоцикли, автомобілі, автобуси. На матч зібралися глядачі з Туровця,

Слобідки, Мошківки, Буймира, Грабівки, Смолівки, Тарасівки, Іванкова, Волосова, Старої та Нової Котельні. І навіть Лигун, якого ще ніхто не бачив тверезим, крім його ровесників, що знають Лигуна з дитинства, сидів майже тверезий... Я, Саня, Вітька і Льодзик зайняли місця ще зранку і добре бачили, що відбувається на футбольному полі» [23, с. 364]. Під час матчу прихильники обох команд азартно реагували на кожен удар м'яча, поводили себе так, ніби це була гра, що вирішувала питання життя чи смерті. Коли було призначено пенальті в котелянські ворота, над стадіоном «вибухнуло скажене ревисько. Стояв несамовитий свист, п'яний Стюпка дув у трубу, а близьюки Хомичі знавісніло барабанили накривками з каструль. Всі так засвистіли і заалалакали, що коні стали дибки, і Бернард зі Смолівки дав з воза сторчака» [23, с. 366].

Важливим штрихом у зображенні єдності туровців є природа, яка виплекала таких різних і водночас схожих людей, що мають міцний внутрішній стрижень. Через сприйняття оповідача читачеві відкривається гармонійно-казкова просторова самотність Туровця. Події твору починаються «в тепле надвечір'я, коли над лісом, наче винна ягода, зависло призахідне сонце» [23, с. 359]. Цю гармонію буття доповнюють деталі опису краєвидів ставків, звуків і запахів, які бачать, чують і відчують юні рибалки: «Та коли сонце сховалося за темний ліс, кльов посилюся, а потім пропав. Комарине дзиччання, ніби звук натягнутої струни, запах вологи з болота й напружене чекання охопило нас» [23, с. 360]; «Над нами просвистів крилами і глузливо забекав бекас...» [23, с. 360]. Ліс для мешканців села є благом («Люди йшли по дику малину...» [23, с. 359]), але коли гусінь об'їла навіть хвойні дерева, туровці сприйняли це як недобрий знак. Оповідач констатує: «Це лихий знак, – казали старі жінки, – бо скільки живемо, а ще такого не було, щоб гусінь об'їдала сосну» [23, с. 359]. Ця язичницька засторога звучить суголосно зі «Словом про похід Ігорів», підтверджуючи зв'язок поколінь, незнищенність віри.

Мешканців Туровця об'єднує азарт футбольного дійства. Саме в цьому намагається переконати нас письменник, укладаючи в уста оповідача довгу репортерську розповідь про перебіг матчу і ті емоції, які переживає публіка. Однак цей сюжетний хід – своєрідна гра автора з читачем, спосіб пригальмувати розповідь перед кульмінацією – програвшем туровців, які спокусилися на запропоновані котелянцями гроші.

Через сприйняття оповідача в кінці твору В. Даниленко коментує поведінку мешканців Туровця, котрі зазнали поразки. Серед гравців обурився тільки Микола Бусол, він до кінця матчу дотримувався правил, усім іншим винагорода виявилася важливішою за честь. Незаслужену поразку відчували прихильники команди туровців, однак їх вистачило тільки на те, щоб обплювати автомобіль переможців: «І тоді кожен підходив до автомобіля й сердито на нього плював, доки він не став великою заслиненою грудкою, наче піна під греблею старого туровецького ставка» [23, с. 368].

Фінал оповідання яскраво демонструє рису, властиву колоніальним націям, – приймати закони і правила чужинців, уважати дотримання їх шляхом до свого блага. Колоніальною прикметою є й те, що всі фанати усвідомили зраду футбольної команди Туровця й по-рабськи її прийняли, а не стали в позу, не заперестували. На нашу думку, В. Даниленко цілком правдиво змалював поведінку героїв. Його мала батьківщина, як і вся Україна, довгі століття перебувала в залежності від сусідів,

у її народу вихолостили державницький стрижень, не виховали прагнення захищати свою честь.

Висновки. На думку теоретика літератури П. Баррі, постколоніальний дослідник шукає в художньому тексті вияви самотності колись колонізованого народу, доводить право на існування його культури, заперечує думку про вищість філософії життя народу-колонізатора [24]. Проведене дослідження дає право стверджувати, що оповідання В. Даниленка «Футбол по-туровецьки» має пост- й антиколоніальну спрямованість. Постколоніальне прочитується у змалюванні самотніх юних героїв твору, у яких прокидається прагнення бути людьми чину, в зображенні неповторної природи житомирського села Туровець. Зрада правил гри командою туровців, бездіяльна поведінка вболівальників має антиколоніальне звучання. Вона звучить як засторога сучасному українцеві, заклик бути обачним у будь-якій ситуації, бо навіть дрібниця може стати початком занепаду.

Оповідання «Футбол по-туровецьки» є пуантом книги В. Даниленка «Грози над Туровцем», у якій митець змальовує художню історію своєї малої батьківщини. Це твір про буденно-небуденну подію, яка застерігає від того, щоб не скоритися духовно, бо покорені легко відчинять двері завойовникам.

У своєму есеї «Лісоруб у пустелі» автор зауважує: «Письменство завжди було нервом нації» [1, с. 101]. Нерв В. Даниленка – митця слова – гостро відчуває потребу викоринити з українців колоніальну сутність. Системна розмова про художні знахідки автора на цьому шляху наразі відсутня, що й засвідчує актуальність подальших розвідок у контексті визначеної нами проблеми.

Література:

1. Даниленко В. Лісоруб у пустелі. Письменник і літературний процес. Київ : Академвидав. 2008. 352 с.
2. Грабович О. «Колоніалізм і його спадщина в сучасній Україні». *Арка*, 1994. № 1 (3).
3. Гундорова Т. Транзитна культура. Симптоми постколоніальної травми : статті та есе. Київ : Грані-Т. 2013. 548 с.
4. Іванишин П. Українське літературознавство постколоніального періоду : монографія. Київ : Академія. 2014. 190 с.
5. Рябчук М. Постколоніальний синдром. Спостереження. Київ : К.І.С. 2011. 240 с.
6. Павлишин М. Канон та іконостас : Літературно-критичні статті Київ : Час. 1997. 448 с.
7. Шкандрій М. В обіймах імперії: Російська і українська літератури новітньої доби / Пер. П. Тарашук. Київ : Факт. 2004. 496 с.
8. Юрчук О. У тіні імперії. Українська література у світлі постколоніальної теорії. Київ : Академія. 2013. 221 с.
9. Brennan K.B. Parallel Visions, Confluent Worlds: Five Comparative Postcolonial Studies of Caribbean and Irish Novels in English, 1925–1965. *Cambridge journal of postcolonial literature inquiry*. 2019. Vol. 6, No 1. P. 156–157. DOI: 10.1017/pli.2018.33
10. Effe A. Postcolonial criticism and cognitive literary studies: A new formalist approach to Antjie Krog's Country of My Skull. *Journal of postcolonial writing*. 2020. Vol. 56, No 1. P. 97–109. DOI: 10.1080/17449855.2019.1702084
11. Langlois C. “A Punishment of Dreams”: Reading Rushdie's The Satanic Verses after Orientalism. *Ariel-A review of international English literature*. 2020. Vol. 51, No 1. P. 31–56.
12. Lench J. After Said: Postcolonial Literary Studies in the Twenty-First Century. *English studies*. 2019. Vol. 100, No 8. P. 1019–1022. DOI: 10.1080/0013838X.2019.1676016

13. Syrotinski M. Postcolonial untranslatability: Reading Achille Mbembe with Barbara Cassin. *Journal of postcolonial writing*. 2019. Vol. 55, No 6. P. 850–862. DOI: 10.1080/17449855.2019.1681192
14. Topper R. Trauma and the African Animist Imaginary in Aminatta Forna's The Memory of Love and Delia Jarrett-Macauley's Moses, Citizen, and Me. *English language notes*. 2019. Vol. 57, No 2. P. 86–98. DOI: 10.1215/00138282-7716171
15. Taylor C. Postcolonial Studies and the Specter of Misplaced Polemics against Postcolonial Theory: A Review of the Chibber Debate. *Cambridge journal of postcolonial literature inquiry*. 2018. Vol. 5, No 2. P. 234–249. DOI: 10.1017/pli.2018.2
16. Nandi S. Africa's Narrative Geographies: Charting the Intersections of Geocriticism and Postcolonial Studies. *Transnational literature*. 2018. Vol. 11, No 1. P. 1–3.
17. Nayar P.K. Postcolonial Graphic Lifewriting: Finding My Way and the Subaltern Public Sphere. *Narrative*. 2018. Vol. 26, No 3. P. 339–357. DOI: 10.1353/nar.2018.0017
18. Rabbani F., Chaudhury T. A. The Silent Soldiers: A Postcolonial Feminist Study of Selina Hossain's River of My Blood and Khaled Hosseini's A Thousand Splendid Suns. *Asiatic-Iium journal of English language and literature*. 2018. Vol. 12, No 1. P. 25–42.
19. Стасіневич Є. Буря в склянці води: грози не буде. URL: http://zik.ua/news/2014/05/23/magichnyy_realizm_u_knyzi_volodymyra_danylenka_grozy_nad_turovtsem_prezentatsiya_u_lvovi_490613
20. Єременко С. Пам'ятати про поразки і виховувати переможців. Історія українських родів у книжці Володимира Даниленка «Грози над Туровцем». *День*. 2014. № 92.
21. Лис В. Драма і поезія туровецького розливу. *Літературна Україна*. 2014. 25 вересня (№ 36). С. 6–7.
22. Юрчук О. Книжка «з годинником». *Українська літературна газета*. 2014. № 10 (120)
23. Даниленко В. Футбол по-туровецьки. *Грози над Туровцем*. Львів : ЛА «Піраміда». 2014. С. 359–368.
24. Баррі П. Вступ до теорії: літературознавство і культурологія / пер. з англ. О. Погинайко; наук. ред. Р. Семків. Київ : Смолоскип. 2008. 360 с.

Lavrusenko M. Post-colonial rhetorics of a short story “Turovetsky football” by Vladimir Danylenko

Summary. The article emphasizes the relevance of the postcolonial approach to the evaluation of works of art. A survey highlights the popularity of this literary interpretation strategy in world and Ukrainian science.

The study comments on the need to analyze works of national literature in the context of the postcolonial approach. An example of resistance to Ukraine's colonial past is the work of Volodymyr Danylenko, a representative of the Zhytomyr Prose School. Through lyrical, comic and mystical components in the artist's prose the desire to assert their own values and priorities, to prove their identity, to evoke in Ukrainians respect for themselves is read.

A short story “Football in Turovets” from the book “Thunderstorms over Turovets” by Volodymyr Danylenko depicts art history, constructs a myth about the author's home area. The plot of the work is based on a trivial event – a football game of two teams from neighboring villages. The outcome of the match reflects the model of behavior of the colonized nation, it warns the recipient not to compromise on issues of freedom and honor, because the conquered will easily open the door to the conquerors.

Analysis of the artist's short story showed that through the depiction of everyday life the author actualizes the national problems of modern Ukrainian society. The work has a post- and anti-colonial orientation. The postcolonial aspect is read in

the depiction of the original young heroes of the short story, in whom the desire to be people of rank awakens. The assertion of identity can be traced in the reproduction of the harmonious and original nature of the Zhytomyr village of Turovets.

The finale of the story proves that to accept the laws and rules of foreigners, to consider their observance as a way to one's own good, is a manifestation of colonial consciousness. The subtext of the work prompts the reader to realize the tragedy of Ukrainianness, which for many centuries was dependent on its neighbors, lost

the state core, the desire to protect their identity. Thus, the betrayal of the rules of the game by the Turov team, the inactive behavior of their fans in the work has anti-colonial rhetoric. The outcome of the short story sounds like an author's warning to the modern Ukrainians, like a call to be careful in any situation, because even a small thing can be the beginning of a decline.

Key words: postcolonial approach, anti-colonialism, identity, short story, Volodymyr Danylenko, Zhytomyr Prose School.